

ZRIADENIE SPOJENECKÉHO ORGÁNU - EURÓPSKEJ PORADNEJ KOMISIE V ROKU 1943

(OTÁZKA SPOLOČNÉHO POSTUPU VOČI OSLOBODENÝM
ÚZEMIAM SPOJENECKÝCH KRAJÍN)

MARIÁN MANÁK

MANÁK, M.: The establishment of the Alliance authority – European Advisory Commission in 1943 (The issue of a common approach towards the liberated countries of the allies). *Vojenská história*, 1, 14, 2010, pp. 68–83, Bratislava.

The author analyses in his study the on-going discussion of the Allies management on the establishment of a counseling authority to be eligible in keeping the control over the conditions of the armistice after its declaration with the states continually falling off Germany, or more precisely occupied by the Allies. The affairs became even more up-to-date especially in connection with the following liberation of Italy. Moreover, they were formally formulated at the Moscow conference of Ministers of the foreign affairs of the USSR, Great Britain and the USA, 18. – 30. October 1943. One of its results was the establishment of the European Advisory Commission seated in London (the members included all the three Great Powers and France since November 1944), that should deal with general issues (mainly dealing with the preparation of the approach towards Germany in case of its capitulation, in addition to the common policy towards the liberated regions and countries of the Allies), as well as Counseling committee for Italy. The author in a very well-structured form analyses the approaches of the representatives of all the three Great Powers, which, however, varied a lot. (As far as the Committee competence was concerned). In various places the author documents the British interest to coordinate the proposals to the formation of the civil board and the government in the liberated countries.

Military History. Europe. WWII. European Advisory Commission in 1943.

Hlavným motívom spracovania predmetnej témy je fakt, že v našej historiografii nebola doteraz problematika existencie a činnosti Európskej poradnej komisie (ďalej aj „EPK“) podrobnejšie zmapovaná a publikovaná. Slovenská i zahraničná odborná literatúra si všíma najmä finálne výstupy rokovaní komisie, a len zriedkavo sa pôsobeniu tohto dôležitého orgánu venuje podrobnejšie.¹ Druhým dôvodom výberu témy je špecifickosť a osobitný význam skúmanej problematiky, pretože podklady vypracované na pôde EPK boli v konečnom dôsledku predkladané a schvaľované na dvoch veľkých spojeneckých kon-

1 K téme bližšie: MANÁK, M.: *USA na pôde Európskej poradnej komisie 1943 – 1945. (Sonda do americkej diplomacie v rokoch 2. svetovej vojny)*. Dizertačná práca. Bratislava : HÚ SAV, 2008. 197 s.

ferenciách, uskutočnených v roku 1945, pričom výsledky týchto konferencií – Jaltskej i Postupimskej, výrazne ovplyvnili ďalší vývoj celej Európy na niekoľko desaťročí.

Jediným praktickým výsledkom Moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí ZSSR, Veľkej Británie a USA, ktorá sa uskutočnila v dňoch 18. až 30. októbra 1943, bolo zriadenie Európskej poradnej komisie.² Snaha spojeneckých mocností o vytvorenie určitého spoločného konzultatívneho orgánu sa však objavila už skôr, pričom EPK sa do svojej finálnej podoby pretavila až postupne. Tento proces sa začal približne tri mesiace pred konferenciou v Moskve, pričom vznik komisie bol priamo spojený s vytvorením Konzultatívnej rady pre Taliansko, ktorej úlohou bolo dohliadať na vývoj v krajine po jej kapitulácii.

V priebehu leta 1943 vypracovalo britské ministerstvo zahraničných vecí dokument pod názvom „Návrh princípov umožňujúcich ukončenie nepriateľstva s európskymi členmi „Osi“ (*Suggested Principles Which Would Govern the Conclusion of Hostilities With the European Members of the Axis*), ktorý 14. júla predložilo na posúdenie americkej a sovietskej vláde. Plán bol v prvom rade zameraný na vyriešenie v tom čase aktuálnej otázky – očakávanej kapitulácie Talianska. V dokumente sa prvýkrát počítalo s vytvorením určitej medzispojeneckej trojstrannej komisie disponujúcej právomocou dohliadať na dodržiavanie podmienok prímeria po jeho uzavretí. Okrem toho však britská strana požadovala vytvorenie ďalšieho kontrolného orgánu, ktorý nazvala Komisia Spojených národov pre Európu (*The United Nations Commission for Europe*). Úloha tohto orgánu bola definovaná vo veľmi všeobecnej rovine – komisia mala riadiť a koordinovať aktivity spojeneckých kontrolných komisií, hlavných veliteľov a vôbec všetkých tých subjektov, ktoré z titulu svoje funkcie mali dosah na celoeurópske dianie. Hoci sa členmi komisie mohli stať aj iné štáty, riadenie tohto orgánu malo zostať plne v rukách zástupcov Veľkej trojky.³ V konečnom dôsledku si Moskva vysvetlila britský dokument tak, že západné mocnosti prizývajú Sovietsky zväz k správe povojnového Talianska. Americká strana voči takejto interpretácii nenamietala, skôr naopak. Veľvyslanec USA v Moskve William Standley hlásil ministrovi zahraničných vecí Cordellovi Hullovovi, že všetko, čo sa práve odohráva v súvislosti s Talianskom, má mimoriadne veľký význam pre ďalšiu spojeneckú spoluprácu. Podľa jeho názoru mali Spojené štáty konať v tejto veci tak, aby sovietska strana nemohla v žiadnom prípade nadobudnúť dojem, že Američania zaujímajú „nedostatočne kooperatívny postoj“.⁴

Britského dokumentu sa chopil sovietsky vodca Josif V. Stalin, a 22. augusta 1943 v listoch americkému prezidentovi Franklinovi D. Rooseveltovi a britskému premiérovi Winstonovi Churchillovi navrhol vytvorenie vojensko-politickej komisie, ktorá by „posudzovala otázky týkajúce sa rokovaní s rozličnými vládami, odpadávajúcimi od Nemecka“.⁵ Hlavným motivačným faktorom bola skutočnosť, že napriek príslubom Moskva nebola spokojná s úrovňou informácií o anglo-amerických rokovaníach s Talianskom – detaily rozhovorov o možnosti podpísania kapitulácie boli sovietskej strane naďalej poskytované až dodatočne. Stalin už nechcel hrať úlohu pasívneho pozorovateľa, ktorý z jeho pohľadu navyše dostával neúplné informácie, a preto navrhol ustanoviť spoločnú trojstrannú komisiu. Roosevelt však reagoval protinávrhom – vyslať sovietskeho dôstojníka do štábu generála Eisenhowera. Ame-

2 *Mezinárodní konference 1943 – 1945, Dokumenty*. Praha 1985, s. 92-96.

3 *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943. General Volume I*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1963, (ďalej len *FRUS 1943*), s. 708-710.

4 KUKLICK, B.: The Genesis of the European Advisory Commission. In: *Journal of Contemporary History. (The Great Depression)*. Volume 4, No. 4, (Oct., 1969), s. 191.

5 *FRUS 1943*, s. 782.

rická strana, podobne ako sovietska, sa v zásade nebránila ani britskému návrhu, aby sa členom komisie prípadne stal aj francúzsky delegát, avšak prezident vyslovil presvedčenie, že podľa neho by nebolo rozumné zapájať Francúzov do bezprostredných rokovaní o Taliansku, lebo „*Taliani vcelku nemajú Francúzov radi.*“⁶ Preto ani postavenie francúzskeho zástupcu v komisii nemalo byť rovnocenné ostatným trom členom. Roosevelt rozhodne odmietal, aby de Gaulleov Francúzsky výbor národného oslobodenia pôsobil na tej istej úrovni ako vlády Sovietskeho zväzu, Veľkej Británie a Spojených štátov, a aby sa francúzsky delegát zúčastňoval na rokovaníach „*o všetkých otázkach.*“⁷

Stalin považoval Rooseveltov návrh – vyslať sovietskeho zástupcu do štábu generála Eisenhowera – za nedostatočný a nástojil na vytvorení spomínanej osobitnej komisie so sídlom na Sicílii. Dňa 27. augusta Churchill informoval Roosevelta, že britská vláda so vznikom komisie súhlasí. Požadoval však, aby tento orgán nesídlil na talianskom území ako to navrhoval Stalin, ale v menej prístupnejšom Alžíri, kde mali sídlo spojenecké hlavné stany. Stalin britskú výhradu akceptoval, ale preferoval neskoršie premiestnenie komisie na územie Talianska.⁸ Keďže americká strana nevzniesla žiadne pripomienky, v zásade všetky tri strany odsúhlasili zriadenie Politicko-vojenskej komisie (*Politico-Military Commission*) so sídlom v Alžíri.⁹ Sovietsky zväz navrhol za svojho člena zástupcu ľudového komisára zahraničných vecí Andreja Vyšinského. Išlo o vysokopostaveného funkcionára – v tom čase bol po Stalinovi a šéfovi diplomacie Viačeslavovi M. Molotovovi považovaný za tretieho muža v hierarchii riadiacich kádrov sovietskej diplomacie. Veľkú Britániu mal v komisii zastupovať ministerský rezident v stane hlavného veliteľstva spojeneckých expedičných síl v Európe (*Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force*) Harold Macmillan. Britská strana zároveň predpokladala, že Spojené štáty bude reprezentovať Rooseveltov osobitný poverenec v severnej Afrike Robert Murphy, ale 28. septembra prezident neočakávane vymenoval do tejto funkcie Edwina Wilsona, v tom čase amerického veľvyslanca v Paname.¹⁰ Tento krok bol pre sovietsku stranu jasným signálom, že západné mocnosti ani zďaleka komisii nepripisovali taký význam, ako si priala Moskva.

V priebehu októbra nastali ďalšie komplikácie. Napriek dohode predstaviteľov ZSSR, USA a Veľkej Británie, že Politicko-vojenská komisia sa bude skladať z troch členov, o účasť v nej postupne začali žiadať ďalšie štáty, a to nielen európske – ako Juhoslávia a Grécko –, ale napríklad aj Čína či Brazília. Briti i Američania striktne nevyklúčovali zastúpenie iných krajín, ale kritériom výberu účasti v komisii mala byť bezprostredná účasť krajiny na vojne s Talianskom. V tomto smere sovietska strana akceptovala postoj svojich dvoch západných partnerov.¹¹

Druhý, oveľa závažnejší, problém vyvstal v súvislosti s vymedzením rozsahu aktivít a právomocí Politicko-vojenskej komisie. Podľa predstáv sovietskej vlády mal tento orgán koordinovať a riadiť činnosť všetkých spojeneckých vojenských a civilných inštitúcií konštituo-

6 Rooseveltov list Stalinovi zo 6. septembra 1943. *FRUS 1943*, s. 784; *Korešpondencia predsedu Rady ministrov ZSSR s prezidentmi USA a ministerskými predsedami V. Británie za Veľkej vlasteneckej vojny 1941 – 1945*. Bratislava 1983, s. 518-519.

7 *Korešpondencia*, s. 532.

8 *FRUS 1943*, s. 782-786.

9 Spojeneckí činitelia používali na označenie uvedeného orgánu v anglickom jazyku viaceré termíny. Okrem uvedenej podoby aj pojmy *Politico Military Commission*, *Military Political Commission*, niekedy tiež *Mediterranean Commission*.

10 *FRUS 1943*, s. 787-788 a 790.

11 *Tamže*, s. 797 a 562.

vaných na okupovanom území, ktoré sa zaoberali otázkami prímeria s Talianskom a kontroly nad jeho dodržiavaním. V súlade s tým by mohla Politicko-vojenská komisia z času na čas vydávať aj inštrukcie a smernice nielen talianskej vláde na čele s Pietrom Badogliom, ale za obdobných okolností aj vládam iných krajín Osi. Tým by sa výrazne oklieštila právomoc spojeneckého hlavného veliteľa D. Eisenhowera, ktorý by mal dosah len na rozhodovanie v oblasti vojenských operácií. Spojené štáty však uvažovali o komisii len v rovine poradného orgánu, ktorý by pre svoje vlády vypracovával podklady vo forme odporúčaní, pričom generál Eisenhower nemal mať pod kontrolou výhradne vojenské plánovanie, ale mal mať aj plné právo rozhodovať, či prípadne korigovať akékoľvek rozhodnutia talianskej vlády.¹²

V podobnom duchu uvažovali aj Briti. V memorande zaslanom ostatným dvom spojeneckým vládam zdôrazňovali, že komisia bude mať prístup ku všetkým relevantným informáciám, ale nebude môcť prijímať finálne rozhodnutia, záväzné pre Badogliovu vládu. Tým by komisia nadobudla čisto poradný status.¹³ Medzispojenecká diskusia na túto tému pokračovala až do začatia Moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí, ale rokovania nepriniesli žiadny výsledok. Navyše sa na svojom prvom zasadnutí nemohla zísť ani samotná Politicko-vojenská komisia, keďže sovietsky zástupca A. Vyšinský nemohol pricestovať do Alžíru pre pretrvávajúce zdravotné problémy. Nakoniec sa komisia nestretla vôbec – čo vyhovovalo západným mocnostiam, ktoré sa už snažili zredukovať právomoci tohto orgánu na minimum, a preto doriešenie statusu komisie bolo jednou z dôležitých úloh Moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí.¹⁴

Ako bod tri svojho programu Moskovská konferencia schválila „*vytvorenie mechanizmu na riešenie otázok, ktoré vyžadujú úzku spoluprácu, s osobitným zameraním na činnosť a rozsah Politicko-vojenskej komisie v Alžírsku*“.¹⁵ Britský minister zahraničných vecí Anthony Eden ešte počas neoficiálneho stretnutia s C. Hullom 19. októbra uviedol, že nemá námietky voči rozšírenému chápaniu kompetencií tejto komisie. Navrhol však, že takýto dôležitý orgán by mal sídlieť v Londýne, pričom jeho subkomisia, ktorá by sa koncentrovala na oblasť Stredomoria, by zostala v Alžíri.¹⁶ O tri dni nato, v rámci riadneho zasadnutia konferencie, Eden svoju víziu zhmotnil a predstavil nový plán týkajúci sa riešenia postupu pri preberaní správy nad Talianskom. Podľa britského návrhu mala byť najskôr na území Talianska zriadená Kontrolná komisia, ktorá by bola priamo podriadená spojeneckému hlavnému veliteľovi. V druhej fáze malo dôjsť k vytvoreniu Konzultatívnej rady, v ktorej by už zaujal miesto aj sovietsky zástupca, pričom jej funkcia by bola iba poradná a hierarchicky by podliehala Kontrolnej komisii. To, pochopiteľne, znamenalo výrazný odklon od pôvodného uvažovaného plánu na fungovanie medzispojeneckej kontrolnej komisie. Okrem toho Eden otvoril otázku, do akej miery by sa dovedy plánovaná Politicko-vojenská komisia mala zaoberať aj záležitosťami, ktoré sa Talianska priamo netýkajú, ale bezprostredne súvisia s otázkami povojnového usporiadania. Podľa predbežnej dohody prvoradou úlohou tohto orgánu bolo posudzovať otázky týkajúce sa podmienok prímeria s Talianskom, ale komisia taktiež mala „*spoločne prerokovávať ďalšie obdobné problémy na nepriateľských územiach oslobodených Spojencami*“.¹⁷ Britská strana však situáciu vnímala tak, že ak by sa komisia koncen-

12 *Korešpondencia*, s. 532 a 755-756; *Dějiny diplomacie 1939 – 1945. Diplomacie za druhé světové války*. Praha : Svoboda 1979, s. 326.

13 *FRUS 1943*, s. 554-555.

14 KUKLICK, B.: *The Genesis*, s. 195.

15 *FRUS 1943*, s. 703.

16 *Tamže*, s. 570-572.

17 *Mezinárodní konference*, s. 607.

trovala len na taliansku problematiku, zákonite by sa nemohla plnohodnotne venovať inej agende. Tu sa Eden opätovne vrátil k dokumentu vypracovanému na britskom ministerstve zahraničných vecí ešte v júli 1943, v ktorom sa počítalo s vytvorením určitej medzispojeneckej trojstrannej komisie, pracovne pomenovanej Komisia Spojených národov pre Európu. Britský zástupca preto navrhol faktickú transformáciu Politicko-vojenskej komisie na Konzultatívnu radu pre Taliansko a zároveň vytvorenie úplne novej komisie. Táto nová inštitúcia, nazvaná Európska poradná komisia, sa mala zaoberať nepomerne širšími úlohami, než dovtedajšia Politicko-vojenská komisia. Podľa formulácie Williama Stranga¹⁸ mala EPK fungovať ako „*poradný orgán, slúžiaci na objasňovanie spoločných európskych problémov, týkajúcich sa vojny*“.¹⁹ Eden znova zopakoval, že jej sídlom by mal byť Londýn, v ktorom našli útočisko mnohé exilové vlády. V následnej diskusii navrhol, že komisia by sa mala prioritne koncentrovať na otázku ďalšieho postupu voči Nemecku.²⁰

Tento britský plán, ktorý výrazne menil fungovanie pôvodnej Politicko-vojenskej komisie, vyvolával u sovietskej delegácie odôvodnené podozrenie, že ZSSR by mohol byť vylúčený z hry ohľadne Talianska. Aj napriek tomu, že Eden potvrdzoval vznik iného orgánu – samozrejme, s participáciou ZSSR, ktorý by sa koncentroval výlučne na talianske záležitosti. Rovnako tak ani štátny tajomník Hull nebol nadšený britským návrhom. Obával sa, že nová európska komisia by napomáhala oživeniu predvojnovnej politiky delenia sfér vplyvu, voči ktorej mal veľké výhrady. Hull sa prikláňal skôr k možnosti využitia iných metód trojstranných spojeneckých konzultácií v prípade, že by si určitý problém vyžadoval špeciálne posúdenie. V takomto prípade mala podľa Hullovcích predstáv rokovať tripartitná komisia v niektorom z hlavných miest (Washington, Londýn, Moskva – vybrané by boli podľa aktuálnej potreby), za účasti ministra zahraničných vecí hostiteľského štátu a stálych diplomatických predstaviteľov ostatných dvoch štátov v príslušnej metropole.²¹

Pri nasledujúcej diskusii počas piatej schôdze ministrov zahraničných vecí Molotov požadoval, aby sa základom pre rokovanie stal prvotný britský dokument z júla 1943, ktorý predpokladal existenciu oboch inštitúcií – tak tripartitnej komisie pre Taliansko, ako aj určitej komisie s celoeurópskym záberom tém. Sovietsky zástupca sa upokojil až po tom, čo ho Eden ubezpečil, že Konzultatívna rada so sovietskou účasťou vznikne čo najskôr. Molotov sa napokon zmieril s tým, že v Londýne vznikne nová komisia, napriek tomu sa však priklonil k Hullovej predstave trojstranných rokovaní na báze existujúcich diplomatických vzťahov.²²

Počas jedenástej schôdze, prebiehajúcej 29. októbra, došlo medzi Edenom a Molotovom k živej výmene názorov. Kým britská strana presadzovala širšie kompetencie pre londýnsku komisiu a nepomerne slabšie pre taliansku Konzultatívnu radu, sovietska delegácia sa znova odvolávala na júlové britské memorandum a trvala na pôvodne zamýšľaných širších právomociach rady v Taliansku. Eden argumentoval tým, že britská strana chápe EPK ako vhodný základ na tvorbu dlhodobej spojeneckej stratégie. V nasledujúci, posledný deň konferencie, bol Molotov nútený si uvedomiť skutočné manévrovacie možnosti Sovietskeho zväzu v Taliansku – Konzultatívna rada mohla byť síce sformovaná takmer okamžite,

18 Sir William Strang, námestník ministra zahraničných vecí Veľkej Británie a člen delegácie na Moskovskej konferencii; od novembra 1943 britský zástupca v EPK.

19 KENNAN, G. F.: *Memoirs 1925 – 1950*. Boston : Little, Brown and Co., 1967, s. 164.

20 *FRUS 1943*, s. 606 a 629; GADDIS, J. L.: *The United States and the Origins of the Cold War 1941 – 1947*. New York 1972, s. 10-106.

21 *FRUS 1943*, s. 756-757.

22 *Tamže*, s. 620-621.

ale jej reálny dosah na vplyv v krajine by aj tak bol minimálny a zostával v rukách hlavného veliteľa anglo-amerických vojsk v Európe D. Eisenhowera. Molotov preto zmenil taktiku a súhlasil so zriadením EPK za predpokladu, že jej aktivity nebudú smerovať k budovaniu sfér vplyvu v Európe.²³ Takisto Hull akceptoval britský plán po Edenovom ubezpečení, že komisia nebude disponovať výkonnou právomocou a nebude ani rozhodovať o otázkach „veľkej“ politiky.

Ministri zahraničných vecí troch spojeneckých veľmocí tak odsúhlasili vznik Konzultatívnej rady pre Taliansko so sídlom v Alžíri, ktorej úlohou bolo informovať jednotlivé vlády o politických záležitostiach v krajine a vypracovávať pre spojeneckého hlavného veliteľa odporúčania politického charakteru. Roosevelt sa snažil dodať tomuto novému orgánu dôležitosť, na znak čoho vymenoval R. Murphyho za amerického zástupcu v komisii.²⁴ Jedna otázka však zostávala otvorená: kým v Konzultatívnej rade, ktorá sa mala zaoberať otázkami postupu voči Taliansku, sa s členstvom Francúzskeho výboru národného oslobodenia počítalo, v Európskej poradnej komisii, ktorá sa mala venovať otázkam všeobecnejšej povahy a osobitne postupu voči Nemecku, Francúzi svojho zástupcu mať nemali. Napriek tomu, že Francúzsky výbor národného oslobodenia vedený de Gaulleom to považoval za veľmi poľutovaniahodnú skutočnosť, postoj Spojených štátov i Veľkej Británie bol v tomto smere jednoznačný a vylučoval inú, než trojstrannú podobu komisie.²⁵

Vo finálnej fáze – v záverečnom protokole Moskvskej konferencie z 1. novembra 1943 – sa ministri zahraničných vecí dohodli na kompromisnom stanovisku zohľadňujúcom predstavy všetkých troch veľmocí. Úlohu novozriadenej Európskej poradnej komisie videli predovšetkým v tom, že bude študovať európske problémy vyplývajúce z postupného ukončovania vojnových akcií, ktoré vlády Veľkej trojky uznajú za účelné komisii odovzdať na posúdenie. Po bližšom preskúmaní a vyhodnotení zverenej problematiky mala komisia vládam poskytovať svoje spoločné stanovisko. V súlade s tým sa všetky tri spojenecké vlády zaviazali plne podporovať členov EPK pri poskytovaní nevyhnutných informácií o dôležitých aspektoch politického a vojenského vývoja, ktorý sa bude týkať ich práce. Jedným z prvých cieľov komisie bolo vypracovať detailné plány podmienok kapitulácie, ktoré budú uložené všetkým tým európskym štátom, s ktorými bola ktorákoľvek z troch vlád vo vojnovom stave, a tiež mechanizmus, ktorý zabezpečí ich plnenie. Vzorom pre prácu mali byť v tomto smere skúsenosti získané pri uzatváraní bezpodmienečnej kapitulácie s Talianskom. V prípade, že by komisia prerokovávala záležitosti bezprostredne sa týkajúce vlád iných krajín bojujúcich po boku Spojencov, mohli byť tieto prizvané na jej rokovania. Na druhej strane si spojenecké vlády podržali zvrchovanosť nad prácou komisie v tom, že si ponechali právomoc obmedziť kompetencie komisie v prípade, že by vznikli okolnosti, ktoré by si vyžadovali potrebu zasiahnuť do jej zloženia či činnosti. Okrem toho americká strana presadila klauzulu, ktorá nevylučovala ani eventualitu, že v priebehu nasledujúcich mesiacov vyvstanú také otázky, ktoré si budú vyžadovať zvolanie osobitných medzinárodných alebo špeciálnych trojstranných konferencií.²⁶

Po ukončení Moskvskej konferencie ministrov zahraničných vecí prišiel rad na reál-

23 KUKLICK, B.: *The Genesis*, s. 198.

24 MILLER, J. E.: *United States and Italy, 1940-1950 : The Politics and Diplomacy of Stabilization*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1986, s. 75.

25 *FRUS 1943*, s. 798-799.

26 Konzultatívna rada pre Taliansko začala svoju činnosť v Alžíri, kde sa koncom novembra 1943 konala jej prvá schôdza. Tento orgán fungoval až do marca 1946 a dovedna sa uskutočnilo 52 zasadnutí. *Mezinárodní konference 1943 – 1945*, s. 98-99 a 615-616.

ne sfunkčnenie a zabezpečenie chodu EPK. Najväčšiu aktivitu v tomto smere vyvíjali Briti, keďže EPK mala sídliť v ich metropole. Prvým, základným krokom, bolo vymenovanie zástupcov jednotlivých krajín. Už tento akt príznačne poukázal na to, akú skutočnú dôležitosť prisudzovali komisii jednotlivé zúčastnené vlády. USA namiesto toho, aby za svojho predstaviteľa v komisii vymenovali osobitného splnomocnenca, ktorý by sa koncentroval výlučne na prácu v tomto orgáne, poverili zastupovaním v ňom svojho veľvyslanca v Londýne Johna Winanta. Ten mohol v rámci povinností, ktoré pre neho vyplývali z funkcie šéfa americkej diplomatickej misie vo Veľkej Británii, v komisii pôsobiť skôr okrajovo. Podobne postupovala Moskva, ktorá za svojho predstaviteľa v EPK vymenovala sovietskeho veľvyslanca v Británii Fiodora T. Guseva. Na druhej strane Briti ustanovili na túto pozíciu jedného zo svojich najschopnejších úradníkov Foreign Office, sira W. Stranga²⁷, pričom mu poskytli dostatok priestoru a personálu na náležitý výkon funkcie (v priebehu novembra 1944 sa štvrtým, plnoprávnym členom EPK, stalo v tom čase už oslobodené Francúzsko, ktoré do nej delegovalo veľmi schopného diplomata, svojho vtedajšieho veľvyslanca v Londýne Reného Massigliho).

V rámci prípravného konania bolo dohodnuté (a neskôr aj v praxi realizované), že každý člen komisie môže mať podľa potreby politických, vojenských, prípadne iných poradcov, ktorých by jednotlivé vlády vysielali podľa povahy preberanej témy. Komisia mala k dispozícii sekretariát na čele s vymenovaným tajomníkom. Sekretariát pozostával z tímu odborných pracovníkov, ktorý tvorili najmä tlmočníci a hovorcovia, ale aj úradníci, zaoberajúci sa bežnou agendou komisie. Sekretariát mal svoje sídlo v Lancaster House, kde prebiehali aj všetky rokovania komisie. Náklady na chod sekretariátu hradili všetky strany spoločne, pričom každá z vlád si platila svojich ľudí samostatne. Medzi povinnosti sekretariátu patrilo najmä tlmočenie počas zasadnutí, ďalej prekladanie, reprodukcia a distribúcia dokumentov pre potreby všetkých delegácií, ako aj triedenie a archivácia záznamov z rokovaní. Nemenej dôležitou funkciou bolo vyhotovovanie protokolov aj z neoficiálnych stretnutí členov EPK.

Bol prijatý úzus, že zasadnutia komisie bude viesť predseda, pričom túto funkciu zastával vždy jeden z troch najvyšších predstaviteľov komisie. Keďže išlo o funkciu rotujúcu, po uplynutí jedného mesiaca predsedníctvo prevzal ďalší v poradí. Prvým predsedom na úvodnej schôdzi bol Winant, po ňom nasledoval Gusev a po sovietskom zástupcovi Strang (neskôr sa do tejto činnosti zapojil aj Massigli). Zasadania komisie zvolával predseda na žiadosť niektorej z delegácií. Všetky záznamy, dokumenty či samotný postup prác komisie boli pred verejnosťou utajované a členovia delegácií i sekretariátu sa nesmeli stykať s novinármi a poskytovať im informácie o práci komisie. Oficiálnymi rovnocennými rokovacími jazykmi komisie boli angličtina a ruština. Francúzsky zástupca sa francúzštiny ako oficiálneho rokovacieho jazyka nedomáhal a komunikoval po anglicky. Rodnú reč používal len v prípadoch, keď sa prerokovávala úzko špecializovaná problematika. Napriek tomu sa dôležité dohody vyhotovovali v troch autentických podobách, teda aj vo francúzskom jazyku.

Čo sa týka samotného systému práce v komisii, postup pri prerokovávaní určitej témy prebiehal tým spôsobom, že jednotlivé delegácie predkladali ostatným stranám na posúdenie svoje vlastné stanoviská vo forme memoránd.²⁸ Tieto dokumenty potom každá z delegácií preštudovala a vydala k nim svoje stanovisko, ktoré sa následne rozoberalo v rámci disku-

27 *FRUS 1943*, s. 806-807.

28 Problémy však robila sovietska strana, ktorej zástupca v komisii odmietal prerokovávať viac tém súčasne. STRANG, W.: Prelude to Potsdam : Reflections on War and Foreign Policy. In: *International Affairs* Vol. 46, No. 3 (July, 1970), s. 447.

sí na zasadaniach komisie za účasti všetkých strán. Takáto detailná výmena názorov ohľadom každej témy sa viedla dovtedy, kým sa všetky reprezentácie jednomyselne nezhodli na finálnom texte dokumentu. Každá z delegácií odoslala dokument spolu s krátkym komentárom na definitívne schválenie materskej vláde. Tá finálny text potvrdila, čo prostredníctvom svojho delegáta dala na vedomie aj ostatným členom komisie.²⁹ Tento trochu komplikovaný systém práce skutočne viac-menej fungoval, hoci nie všetky vlády zastúpené v komisii boli pri zásobovaní informáciami svojich zástupcov v Londýne rovnako flexibilné.

I napriek tomu, že existoval pevný základ pre riadne procedurálne fungovanie komisie, hneď na začiatku sa vyskytli problémy. Vzhľadom na časovú tieseň ministri zahraničných vecí nedospeli počas moskovských rokovaní vo všetkých bodoch programu konferencie k jednoznačným záverom. Z tohto dôvodu časť agendy presunuli na doriešenie práve novovzniknutej Európskej poradnej komisii. Okrem hlavnej témy – vypracovania ďalšieho postupu voči Nemecku – konferencia komisii odstúpila na dopracovanie aj otázku sformovania spojeneckého postoja k Francúzskemu výboru národného oslobodenia, v súvislosti s jeho postavením v oslobodenom metropolitnom Francúzsku. Nedoriešená zostala aj otázka ujednotenia spoločnej politiky voči oslobodeným územiam spojeneckých krajín.³⁰ Tento fakt prispel k tomu, že dohody z Moskvy si začali všetky tri strany vykladať rôzne, čo obzvlášť platilo o vládnucich kruhoch vo Washingtone. Ale pred otvorením rokovaní EPK vyvstal vážny problém s tým, či sa komisia má zaoberať aj otázkami, ktoré sa výslovne netýkali nemeckej problematiky.

K tomu prispela snaha Spojených štátov – badateľná už od konca roka 1943 – výraznejšie meniť svoj dovtedajší postoj a oklieštiť funkciu EPK, pokiaľ to len bolo možné. Vymedzenie pôvodného rozsahu úloh komisie podľa dohody z Moskvy – posudzovanie celoeurópskych problémov spojených s postupom vojny a navrhovanie spoločných riešení – narážalo na odpor najmä u prezidenta F. D. Roosevelta, ktorý nechcel vopred prijímať záväzky, latentne obmedzujúce slobodu jeho konania vo veciach povojnového usporiadania v Európe.³¹ V skutočnosti dával dokonca prednosť tomu, aby medzispojenecký orgán typu EPK vôbec nebol vznikol.³² Aj minister zahraničných vecí Hull začal po návrate do Washingtonu trvať na značnom zúžení kompetencií komisie tak v porovnaní s pôvodnými predstavami Britov, ako i s verziou, schválenou Moskovskou konferenciou. V korešpondencii s Winantom veľvyslanca upozornil, že Spojené štáty v skutočnosti nemôžu EPK podporovať, pretože komisia by svojou agendou mohla suplovať činnosť príslušajúcu skôr organizácii s celosvetovou pôsobnosťou. Žiadal, aby sa Winant vyvaroval rokovaní o všeobecných politických otázkach a nabádal ho striktnie sa „*pridržiavať práce na poli vypracovania podmienok kapitulácie a systému kontroly v postnepriateľských krajinách*“.³³

Winant však od počiatku pristupoval k práci EPK so všetkou vážnosťou. Proti takto zužovanej kompetencii namietal argumentom, že podľa jeho informácií Briti hodljú na pôde komisie riešiť problematiku povojnovej kontroly Európy komplexne, t.j. mienili sa zaoberať všetkými štátmi vojensky obsadenými Spojencami, to znamená tak priateľskými, ako aj ne-

29 *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1945. European Advisory Commission, Austria, Germany, Volume III.* Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1968 (ďalej len *FRUS 1945*), s. 544-549.

30 *FRUS 1943*, s. 751-752 a 754.

31 WHITCOMB, R. S.: *The Cold War in Retrospect: The Formative Years.* Westport : Praeger, 1998, s. 28.

32 MAYERS, D. A.: *George Kennan and the Dilemmas of U. S. Foreign Policy.* New York : Oxford University Press, 1988, s. 80.

33 *FRUS 1943*, s. 812-814.

priateľskými. Hoci aj Winant chápal fungovanie EPK len na báze poradného orgánu, obával sa, že takýto postoj najvyšších predstaviteľov americkej diplomacie môže u britskej i sovietskej strany zapríčiniť „hlboké a poľutovaniahodné nedorozumenie“, ktoré by vážne ohrozilo šancu na dosiahnutie efektívnej trojstrannej spolupráce.³⁴

V súvislosti s úsilím amerických vládnych kruhov obmedziť kompetencie EPK bol v decembri 1943 vo Washingtone zriadený Pracovný bezpečnostný výbor (*Working Security Committee*), ktorého úlohou bolo vypracovávať podklady a inštrukcie pre členov americkej delegácie v EPK. Tento výbor pozostával z pracovníkov troch rôznych ministerstiev – zahraničných vecí, vojny a námorníctva. V skutočnosti však boli jednotlivé oddelenia, zodpovedné za styk s EPK, úplne samostatné a len slabo koordinované. V praxi to znamenalo, že ktorékoľvek z týchto oddelení mohlo brzdiť, či dokonca vetovať odoslanie návrhov, ktoré členom americkej delegácie v Londýne prichádzali z ostatných dvoch oddelení výboru. Ako sa ukázalo v priebehu nasledujúcich mesiacov, pracovníci oddelenia z ministerstva zahraničných vecí a z ministerstva námorníctva nevytvárali Winantovi žiadne problémy, no na ministerstve vojny kládlo takmer neprekonateľné prekážky Oddelenie pre civilné záležitosti (*Civil Affairs Division*). Spočiatku odmietalo vôbec participovať v Pracovnom bezpečnostnom výbore argumentujúc, že otázka okupácie porazených krajín je čisto vojenská záležitosť. Po nátlaku z vyšších miest sa síce členovia z Oddelenia pre civilné záležitosti pripojili k práci výboru, no ich nekooperatívne správanie si často vyžadovalo takmer takú istú dávku trpezlivosti zo strany ostatných členov výboru, ako rokovania so sovietskymi delegátmi.³⁵

To vyvolávalo rozčarovanie u Britov, ktorí mali záujem o prerokovávanie problematiky spojeneckých krajín zo širšieho hľadiska, lebo už mali rozpracované viaceré dokumenty týkajúce sa povojnového usporiadania v Európe. Medzi Britániou na jednej strane a predstaviteľmi exilových vlád Nórska, Holandska a Belgicka na strane druhej existovali predbežné bilaterálne dohody, ktoré súviseli s povojnovou situáciou v týchto troch štátoch. Plány sa týkali hlavne záležitostí vojenského charakteru, ale riešila sa v nich aj otázka verejnej správy a jurisdikcie po vstupe spojeneckých vojsk na oslobodené územie. V prvej fáze po oslobodení mal prevziať zodpovednosť za správu krajiny spojenecký hlavný veliteľ. Po určitom čase mal odovzdať výkonnú právomoc do rúk exilových vlád, pričom predstavitelia exekutívy by svoje rozhodnutia museli naďalej konzultovať so štábom hlavného veliteľa. Okrem toho plány presne definovali, koho možno pokladať za vojaka bojujúceho po boku Spojencov, čo bolo dôležité najmä v záverečnej fáze odovzdávania správy, keď mali byť britské (prípadne americké) kontingenty nahradené domácimi vojenskými jednotkami. Briti sa snažili predostrieť tieto dohody na pripravovanom prvom zasadaní EPK, voči čomu Winant nemal výhrady. J. Dunn, Hullovoho poradca pre európske politické záležitosti, však namietal, aby britsko-nórska dohoda, ktorú im britská strana predložila na posúdenie, bola čo najskôr daná k dispozícii aj sovietskej vláde. Neodporúčal, aby sa táto problematika vôbec objavila na rokovanom stole komisie v Londýne. Dunn nepovažoval podobné dohody za politickú záležitosť viacerých strán, ale za vec spadajúcu pod kompetenciu spojeneckých expedičných vojsk v Európe, t.j. vojenských síl západných Spojencov a nórskej vlády.³⁶

Komisia mala byť podľa Dunna vylúčená aj z prerokovania dokumentu týkajúceho sa civilnej správy a zostavenia vlády v oslobodenom Francúzsku. Podobne sa nemala v EPK otvárať ani otázka vypracovania spoločnej politiky voči oslobodeným územiám spojenec-

34 KUKLICK, B.: *The Genesis*, s. 200.

35 GADDIS, J. L.: *The United*, s. 108-109.

36 *FRUS 1943*, s. 815-818.

kých krajín. Oba tieto problematické body boli EPK zverené na prerokovanie na konferencii v Moskve, pričom základná schéma dokumentu „Civilné záležitosti vo Francúzsku“ (*Civil Affairs for France*) bola už predbežne schválená britskou i americkou delegáciou. Sovietska strana k nej síce vzniesla isté námietky, tie však mali byť dopracované práve na pôde EPK. Cieľom tohto dokumentu bolo ustanoviť zásady, ktorými by sa riadila civilná správa vo Francúzsku po začatí vojenských operácií na oslobodzovanom území. Hull však Winanta inštruoval, aby spomínaný dokument komisia v Londýne neriešila, vzhľadom na to, že tento bod spadá pod vojenské plánovanie, a že veliteľstvo amerického Zboru náčelníkov štábu už vypracováva príslušné smernice. Podobne Hull odmietal aj to, aby sa na pôde EPK diskutovalo o zásadách politiky na oslobodených územiach ostatných spojeneckých krajín. Úplne tak negoval závery, ktoré on sám osobne dojednal s Molotovom a Edenom v Moskve, čo značne sťažovalo normálnu prácu EPK.³⁷

Pokiaľ išlo koordináciu politiky na územiach oslobodených spojeneckými vojskami, britská strana predložila na rokovaníach v Moskve dokument nazvaný „Deklarácia o spoločnej zodpovednosti za Európu“, v ktorom jasne formulovala postup pri obnove samosprávy na oslobodených územiach. Táto mala prejsť do rúk príslušných spojeneckých vlád, hoci v prvotnej fáze ju mali po civilnej aj po vojenskej stránke vykonávať spojeneckí hlavní veliteľia. Podľa Edena by schválenie takejto deklarácie bolo významným gestom a upevnilo by to u spriatelenejších národov odvahu a odhodlanosť v záverečnom boji proti fašistickým agresorom. Americký prístup k tejto otázke výstižne dokresľuje situácia z rokovania, keď v diskusii o predloženej britskom návrhu Hull odmietol k téme zaujať bližšie stanovisko s vysvetlením, že si problematiku nestihol riadne naštudovať. Nahnevaný Eden mu poslal lístok s odkazom: „*Ospravedlňujem sa, že kradnem Váš čas, ale za týmto všetkým je veľká vec – či budú v Európe tábory dva, alebo len jeden.*“ Hull mu to však vrátil, keď voči dokumentu vyjadril vážne výhrady. Mal pochybnosti o tom, že by všetky menšie exilové vlády mali plnú dôveru Spojencov. Podľa jeho názoru v niektorých prípadoch by dokonca mohol po oslobodení nastať u dotknutých národov pocit, že im je exilová vláda dosadzovaná násilím. Keďže proti deklarácii ostro vystúpil aj Molotov, Edenovi viac-menej nezostávalo nič iné, ako návrh stiahnuť a súhlasiť s odovzdaním celej problematiky komisii v Londýne.³⁸ Preto bolo pre britskú stranu nemalým prekvapením, keď Hull o pár týždňov na to odmietal, aby sa EPK týmto bodom zaoberala.

V telegrame zo 6. januára 1944 Winant informoval Hulla o nezrovnalostiach v tom, ako si britská a americká strana vykladali závery z nedávnej konferencie. Britský záznam z tohto stretnutia, ktorý Winantovi poskytol Strang, jasne poukazyval na fakt, že to bol práve Hull, kto navrhol obrátiť sa na EPK s vyriešením otázky spoločného postupu pri zriaďovaní civilnej správy na územiach oslobodených Spojencami. Hull to vtedy odôvodňoval tým, že konferencia nemá vytvorený dostatočný časový priestor na diskusiu o takejto širokej problematike. S jeho postojom sa stotožnil aj sovietsky ľudový komisár zahraničných vecí Molotov poznamenajúc, že pre EPK to bude jedna z prvých úloh. V tomto kontexte teda predloženie britsko-nórskej dohody na rokovanie komisie malo svoje oprávnenie. Winant v telegrame

37 O tejto problematike rokovali Roosevelt s Churchillom na schôdzke v Quebecu (17. – 24. augusta 1943), kde dospeli k vzájomnej dohode. Hoci Eden v Moskve predložil spomínaný dokument na rokovanie len s drobnými zmenami, americká vláda ho odmietla schváliť. Hull nástojil na tom, aby v EPK nemohlo nastať prípadné korigovanie záverov z quebeckej schôdzky, ktorej výsledky zostávali pre americkú vládu stále smerodajné. *FRUS 1943*, s. 812-814.

38 BRANDES, D.: *Exil v Londýne 1939-1943. (Veľká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem)*. Praha : Univerzita Karlova, 2003, s. 417-420.

adresovanom Hullovi zdôrazňoval, že on osobne nevidí problém v akceptácii obsahu podobných dohôd, ale v rozdielnom britskom a americkom názore na to, ktorý orgán má právomoc ich riešiť. Takisto vyjadril údiv nad tým, prečo by sa v komisii nemohlo diskutovať o tomto probléme. Totiž Winantovi, na rozdiel od jeho nadriadených vo Washingtone, bolo jasné, čo týmto krokom Briti sledujú. Pochopil, že prerokovávaním dokumentu si chcú vo pred zaviazať Moskvu, aby ich ona nevynechala z podobných plánov v oblastiach, ktoré neskôr budú vo východnej Európe pod správou Červenej armády. Nechceli tiež, aby sa zopakovala situácia, ktorá nastala v prípade vypracovania kapitulčných podmienok pre Taliansko, keď Sovietsky zväz v podstate postavili pred hotovú vec.³⁹ Tu je dôležité si uvedomiť, že Winant v tom čase nemal z Washingtonu podrobnejšie správy z moskovského zasadania ministrov zahraničných vecí. Nevedel vôbec, aké konkrétne dohody boli dosiahnuté medzi jednotlivými spojeneckými mocnosťami. Bol odkázaný výlučne na informácie, ktoré si sám obstaral z britských zdrojov, resp. sa pridržal tých postulátov, ktoré sa snažili Briti dostať na program rokovania EPK.

Hullova odpoveď na Winantov list však bola nezvyčajne rázna. Rozčúlilo ho, že veľvyslanec si neosvojil inštrukcie uvedené v liste z 23. decembra 1943, v ktorom ho oboznámil s náplňou práce a kompetenciami EPK. Nepriamo obvinil Britov, že chcú urobiť z tejto komisie nástroj, ktorý by formoval povojnové usporiadanie sveta. Jeho presvedčenie zosilnelo po vystúpení námestníka britského ministra zahraničných vecí G. Halla v parlamente, v ktorom naznačil ideu, že EPK by sa mohla zaoberať aj otázkou Ďalekého východu a povojnového usporiadania v Japonsku. Hull to považoval za nenáležité, lebo podobné otázky bolo nevyhnutné preskúmať najskôr v najvyšších kruhoch v Londýne, Washingtone a v Moskve, v čom mal nepochybne pravdu. Hull veľvyslancovi zopakoval Rooseveltom vyslovenú obavu z toho, že EPK by mohla nadobudnúť nežiaduci charakter orgánu, riešiaceho povojnové usporiadanie Európy. Na potvrdenie správnosti svojich názorov štátny tajomník odcitoval Winantovi časť listu, ktorého autorom bol admirál William Leahy, predsedajúci šéfom štábov vo Washingtone. Leahy v ňom vyjadril svoje obavy z úloh, ktoré boli postavené pred EPK. Komisia sa podľa neho mala „*striktne pridržať litery a ducha nariadení z Washingtonu*“ a vyvarovať sa riešenia problémov, ktoré by súviseli s riadením vojenských operácií. Takisto navrhol, aby vláda pred odoslaním inštrukcií svojmu reprezentantovi v komisii bola povinná tieto podklady predložiť na schválenie vojenským inštanciam. Rovnako tak mali podliehať schvaľovaciemu procesu vojenských zložiek všetky personálne záležitosti týkajúce sa americkej misie v EPK – najmä delegovanie expertov a poradcov pridelených Winantovi v úlohe špecialistov na aktuálne prerokúvanú problematiku.⁴⁰

Predstavy Američanov zosumarizované v Hullovej správe sa nestotožňovali s britskými predstavami. Eden naďalej kládol veľký dôraz na to, aby sa o otázke postupu voči oslobodeným územiám spojeneckých krajín diskutovalo už na pôde komisie, lebo túto problematiku rozhodne nepovažoval za prioritne či výlučne vojenského rázu. Britská strana vychádzala z predpokladu, že ak Moskva bude mať v komisii vytvorený dostatočný priestor na konzultácie a informácie ohľadom anglo-amerického postupu v západnej Európe, obdobne si

39 *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944. General Volume I.* Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1966, s. 8-10 (ďalej len *FRUS 1944*).

40 Hullo list Winantovi z 9. januára 1944. *FRUS 1944*, s. 11-14. Winant mal počas svojho pôsobenia v EPK dvoch politických poradcov, ktorých mu dosadil Štátny department: od januára do apríla 1944 Georga F. Kennana a od júna 1944 do augusta 1945 Philipa Moselyho. Poradcom pre vojenské záležitosti bol brigádny generál Cornelius W. Wickersham. Okrem toho v o Winantovom tíme pôsobili aj ďalší poradcovia z ministerstiev vojny a námorníctva, a neskôr aj expert z ministerstva letectva.

bude sovietska strana počínať potom, čo Červená armáda obsadí štáty východnej Európy. Londýn sa chcel vyvarovať toho, aby Stalin mohol nadobudnúť dojem, že sa obnovuje idea politiky vytvárania separátnych mocenských záujmových sfér. No keďže Eden dobre poznal námietky americkej strany, navrhol aj inú alternatívu. Jej podstatou bolo, že na rokovanie EPK Briti nepredložia finálnu britsko-nórsku dohodu v pôvodnej podobe, ale iba vo forme nóty, sumarizujúcej východiskové body, o ktorej by bolo možné viesť diskusiu s ostatnými dvoma spojeneckými delegáciami.⁴¹

Hulla to však nepresvedčilo a ďalej hľadal dôvody, pre ktoré problematika zmlúv vojenského charakteru vôbec nepatrila na rokovací stôl EPK. V inštrukcii adresovanej Winantovi argumentoval tým, že vláda sa priklonila k názoru amerického Zboru náčelníkov štábov, ktorý absolútne odmietal začať rokovania na túto tému pred ukončením vojenských operácií. Podľa názoru americkej generality britsko-nórsku dohoda už svojím základným zameraním odporovala predstavám vojenských autorít. Hull ďalej veľvyslancovi jasne naznačil, že Washington nemá v záujme držať Moskvu mimo tejto témy, ba práve naopak, želaním americkej vlády je predložiť britsko-nórsku dohodu na posúdenie priamo Sovietskemu zväzu bez toho, aby do celej záležitosti akýmkoľvek spôsobom zasahovala EPK. Ako štátny tajomník dodal, v tejto súvislosti už americká vláda podnikla príslušné kroky a britské veľvyslanectvo v Spojených štátoch informovala o svojej predstave.⁴²

Strang svoju snahu presadiť britsko-nórsku dohodu na rokovanie EPK nevzdával. Deň pred začatím prvej schôdze komisie, ktorá sa pod vedením Winanta uskutočnila 14. januára 1944, britský zástupca doručil americkému veľvyslancovi stručné zhrnutie obsahu predmetnej dohody s Nórskom.⁴³ V zmysle tohto dokumentu EPK nemala posudzovať britsko-nórsku dohodu ako celok, mala si len osvojiť a vziať na vedomie zásady, na základe ktorých bola dohoda vypracovaná. Britským cieľom bolo vytvoriť z dohody akúsi predlohu – precedens do budúcnosti, podľa ktorého by boli vyhotovované všetky ďalšie dokumenty obdobného charakteru, a to nielen pre krajiny západnej (avizované dohody s exilovými vládami Belgicka a Holandska), ale aj východnej Európy. Avšak Winant bol vzhľadom na posledné rázne pokyny z Washingtonu nútený odmietnuť čo i len diskusiu na túto tému.⁴⁴

V tejto súvislosti bol zaujímavý názor sovietskej strany. Briti oboznámili sovietskych zástupcov s textom zmluvy už 9. januára so žiadosťou, aby sa k nemu vyjadrili, a pokiaľ možno podpísom aj odsúhlasili jej znenie. Po preštudovaní dokumentu sovietska vláda na rozdiel od americkej nenašla žiaden dôvod, pre ktorý by sa uvedený materiál nemohol predložiť na rokovanie EPK. Sovietska strana poukazovala na príklad Talianska, kde sa jasne preukázalo, že otázka zorganizovania spojeneckej správy na oslobodených územiach je pomerne komplikovaná záležitosť, a preto vyžaduje starostlivé zváženie všetkých troch spojeneckých mocností. Navyše, sovietska vláda, rovnako ako britská, zotrvala v názore, že táto otázka bola EPK zverená na posúdenie rozhodnutím moskovskej konferencie. Podľa hlásenia amerického veľvyslanca v Moskve Williama A. Harrimana sovietska strana nadobudla z celkového postoja USA k britsko-nórskemu dohode dojem, že Američania sa snažia vyhýbať reali-

41 Telegram 1. tajomníka britskej ambasády vo Washingtone W. G. Haytera riaditeľovi európskeho oddelenia ministerstva zahraničných vecí USA F. Matthewsovi z 10. 1. 1944. *FRUS 1944*, s. 14-16.

42 *FRUS 1944*, s. 16-17.

43 Strangova upravená verzia sa v materiáloch ministerstva zahraničných vecí USA nezachovala.

44 *FRUS 1944*, s. 17-19.

zácií procedúry odsúhlasenej na konferencii v Moskve a spochybňovať jej výsledky.⁴⁵ Americká strana tak zostala vo svojom názore osamotená.

Briti túto problematiku vnímali veľmi citlivo a usúdili, že vznikla svojím spôsobom pátová situácia. Na jednej strane britsko-sovietska snaha, podporovaná exilovou nórskou vládou, o prerokovanie zmluvy na pôde EPK, na strane druhej odmietavé stanovisko USA. Briti sa preto rozhodli zmeniť taktiku a obrátiť pozornosť od Nórska na podobný, ale vzhľadom na blížiace sa vyľodenie Spojencov v Normandii v určitom zmysle aktuálnejší problém – na zriadenie civilnej správy na oslobodenom francúzskom území. Počítali s tým, že nakoľko na Moskovskej konferencii tento dokument predkladal na posúdenie práve americký štátny tajomník C. Hull, podarí sa vyhnúť negatívnej skúsenosti s prípadom Nórska a posunúť činnosť komisie k efektívnejšiemu výsledku. Do určitej miery sa im to podarilo, lebo Hull stručne Winantovi potvrdil, že táto otázka podľa moskovskej dohody môže byť predmetom rokovanií EPK. Avšak upozornil, že americká delegácia bude môcť postupovať len v zmysle ďalších inštrukcií z Washingtonu.⁴⁶ Tie však dlho neprichádzali. Prvé informácie v tejto záležitosti dostal Winant z ministerstva zahraničných vecí až po viac než šiestich týždňoch 15. marca 1944. Po celý ten čas sa veľvyslanec ocital v azda najneprijemnejšej situácii, do akej sa diplomat môže dostať: bol bez akýchkoľvek inštrukcií o postupe, ktorý by mal nasledovať, nemal možnosť navrhnúť vlastnú stratégiu, a ani len mandát aspoň komentovať plány predložené ostatnými členskými krajinami.⁴⁷

Vzhľadom na stav, ktorý bol z dlhodobého hľadiska neúnosný, vo Washingtone sa rozhodli vyslať do Londýna námestníka ministra zahraničných vecí Edwarda Stettinia, aby s britskou i so sovietskou stranou podrobnejšie prekonzultoval problémy súvisiace s prácou komisie, najmä chůlostivú otázku jej skutočných kompetencií a rozsah jej aktivít. Stettinius strávil v Londýne štyri týždne – od 1. do 29. apríla 1944. Z rozhovorov, ktoré absolvoval v britskej metropole, rýchlo zistil, že Briti prisudzovali komisii nepomerne väčšiu dôležitosť, než Američania. Tí sa čoraz viac obávali, že keby aj naďalej pokračoval odmietavý postoj USA k prerokovávaní otázky oslobodených území na pôde EPK, mohlo by to viesť nielen k neúspechu pri riešení tejto problematiky, ale k zmareniu celkovej spolupráce medzi západnými demokraciami a Sovietskym zväzom. Tým by sa, ako dôvodil A. Eden, iba uvoľnili ruky Moskve. Umožnilo by jej to prinajmenšom vyhnúť sa konzultáciám o postupe a zámeroch, ktoré sovietska vláda hodlala realizovať na územiach, ktoré sa samým vývinom vojnových operácií časom nevyhnutne dostanú do jej sféry vplyvu. Ako príklad uvádzala britská strana Československo, pretože práve v tom čase prebiehali rokovania s Benešovou exilovou vládou v Londýne.⁴⁸ Ako Stettinius vybadal, Briti považovali zabezpečenie funkčnej administratívy v oslobodených krajinách východnej Európy za vec minimálne rovnako

45 Telegram amerického veľvyslanca v Moskve W. A. Harrimana C. Hullovu z 14. 3. 1944. *FRUS 1944*, s. 23-24.

46 *FRUS 1944*, s. 22.

47 GADDIS, J. L.: *The United*, s. 109.

48 Československá exilová vláda v Londýne prostredníctvom svojho štátneho tajomníka ministerstva zahraničných vecí Huberta Ripku prejavila záujem podpísať so všetkými tromi spojeneckými mocnosťami obdobnú dohodu, ako bola britsko-nórska dohoda. Jej predstavitelia v tomto smere už skôr vypracovali dokument, nazvaný „Súbor opatrení, ktoré budú uvedené do praxe po vstupe spojeneckých vojsk na územie Československa“, ktorý mal tvoriť základ týchto dohôd. Dohody mali upravovať spojeneckú jurisdikciu na oslobodenom československom území a jej postupný prechod do rúk exilovej vlády. V memorande z 3. mája 1944 sa však americká vláda odmietla predloženým návrhom dohody podrobnejšie zaoberať s odôvodnením, že nepovažuje za potrebné podpisovať akúkoľvek dohodu o verejnej správe v oslobodenom Československu. *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1944. General Volume III. The British Commonwealth and Europe*. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1965, s. 515-523.

dôležitú ako fungujúcu správu v už spomínaných západných krajinách (Nórsku, Belgicku, Holandsku, atď.).⁴⁹ Tejto záležitosti, na rozdiel od americkej vlády, ktorá mala tendenciu ju podceňovať, prisudzovali veľký strategický význam.

Po preskúmaní celej situácie sa americká strana na popud prezidenta Roosevelta i vojenských autorít rozhodla ukončiť spory o tom, či problematika postupu voči oslobodeným územiať spojencůch krajín patrí na rokovací stůl v Londýne alebo nie a pristúpila k ráznemu jednostrannému kroku. Obišla EPK a začala rokovať priamo s predstaviteľmi exilových vlád Nórska, Belgicka a Holandska. Keďže americká strana navrhla za základ dohody identický text ako znela britsko-nórska dohoda, nič nebránilo tomu, aby zainteresované strany dospeli k finálnej verzii dohody. Jej kópia bola ihneď poskytnutá na posúdenie sovietskej strane s poznámkou, že už nie je naďalej možné odkladať ratifikáciu týchto dohôd. Na zdôraznenie faktu, že celá záležitosť podlieha vojenskému plánovaniu, za americkú stranu mal dohodu podpísať hlavný veliteľ spojencůch expedičných vojsk v Európe D. Eisenhower, a to až potom, čo sa sám rozhodne takýto krok uskutočniť. Hull si v liste adresovanom Winantovi 14. apríla 1944 neodpustil poznámkou, že návrh dohôd nebol sovietskej strane odovzdaný prostredníctvom EPK, ale oficiálnou diplomatickou cestou prostredníctvom amerického veľvyslanectva v Moskve.⁵⁰

K predloženému obsahu dohody s Nórskom, resp. Belgickom a Holandskom nemali predstavitelia Sovietskeho zväzu žiadne výhrady – najmä preto, že v priebehu apríla a mája 1944 viedli vlastné rokovania s nórskou exilovou vládou o podpísaní rovnakého typu dohody. Ako informoval Molotov americkú ambasádu v Moskve, výsledná podoba sovietsko-nórskej dohody bola v zásade rovnaká ako obdobný americký návrh dohody o zaistení civilnej správy na oslobodenom území Nórska.⁵¹

Vzhľadom na to, že sa ďalšie trecie plochy nevyskytli, dňa 16. mája 1944 podpísali zástupcovia vlád USA a Veľkej Británie zmluvy s predstaviteľmi exilových vlád Holandska a Belgicka, a rovnako bola uzavretá aj zmluva medzi USA, Veľkou Britániou, ZSSR a zástupcami nórskej exilovej vlády.⁵² V tomto prípade americká vláda teda dokázala presadiť, aby sa bod 14 protokolu Moskovskej konferencie ministrov zahraničných vecí – otázka politiky voči územiať spojencůch krajín oslobodených vďaka postupu ozbrojených síl Spojencův – vôbec nedostal na rokovanie EPK. Bolo zásluhou Britov, že v konečnom dôsledku sa táto problematika časom pohla dopredu a začala sa riešiť na najvyššej úrovni.

Hneď na začiatku činnosti EPK sa ukázalo, že postoj americkej vlády voči tomuto orgánu bol príliš úzkostlivý a zdržanlivý napriek tomu, že zástupcovia USA na moskovských rokovaniach súhlasili s jej vytvorením, a že komisia – ako to vyplývalo už z jej názvu – mala len poradnú funkciu. Neexistoval teda dôvod, ktorý by Washington bol nútil stotožniť sa s jej prípadnými neakceptovateľnými závermi. Predstavitelia komisie boli navyše v stálom kontakte s kompetentnými vojenskými činiteľmi spojencůch mocností, s ktorými boli povinní konzultovať všetky dôležité otázky. Okrem toho výsledky rokovaní komisie boli pred verejnosťou utajované.⁵³ Ako si však povšimol G. F. Kennan, Winantov politický poradca v EPK, postoj jeho nadriadených na ministerstve zahraničných vecí voči komisii bol na-

49 Telegramy zástupcu štátneho tajomníka zahraničných vecí USA E. Stettinia štátnemu tajomníkovi C. Hullovi z 14. a 25. apríla 1944. *FRUS 1944*, s. 28-31a 33-34.

50 *FRUS 1944*, s. 26-27.

51 Tamže, s. 36.

52 Tamže, s. 38.

53 Winantov telegram Hullovi z 4. 1. 1944. *FRUS 1944*, s. 1-3.

najvyš rezervovaný. Ovládalo ich živé znepokojenie, aby tento nový orgán nejakou nešťastnou náhodou nebudaj nezapríčinil niečo problematické, no najmä, aby americká delegácia „prílišnou horlivosťou či z nepozornosti neprispela k vzniku takejto nepríjemnej udalosti“. Do tohto rámca zapadalo počínanie Hullovoho námestníka J. Dunna, ktorý si dal Kennana pred jeho nástupom do funkcie Winantovho poradcu predvolať a počas stretnutia ho dôrazne upozornil, aby mal neustále na pamäti fakt, že v čase vojny má ministerstvo zahraničných vecí v politických záležitostiach iba poradnú úlohu.⁵⁴

Ako ukázal priebeh rokovaní na pôde EPK, podobne ako americká, aj sovietska vláda sa snažila úzkostlivo dohliadať na činnosť svojho predstaviteľa v komisii. Obe vlády rovnako naliehali, aby komisia nepredkladala žiadne odporúčanie skôr, než ho schvália vládne orgány jednotlivých veľmocí. To od počiatku výrazne obmedzovalo operatívnu komisie a potrebnú dávku flexibility, ktorá je pri činnosti takéhoto multilaterálneho poradného orgánu nevyhnutná.⁵⁵ Kým sovietska strana svoj rezervovaný postoj k EPK začiatkom roka 1944 pozmenila a do určitej miery si osvojila britský pohľad na komisiu ako na spojenecký orgán, zaoberajúci sa európskymi záležitosťami, americká vláda, najmä pod vplyvom vojenských kruhov, svoj skeptický názor na činnosť EPK počas celého jej pôsobenia nezmenila. Z pôvodnej britskej predstavy, že komisia bude fungovať ako v podstate nezávislá skupina poradcov, zaoberajúcich sa konkrétnymi európskymi problémami a prijímajúcich spoločné odporúčania príslušným vládam, preto v skutočnosti veľa nezostalo.⁵⁶

Táto skutočnosť pramenila aj z toho, že vo Washingtone narábali s otázkami zahraničnej politiky doslova chaotickým spôsobom. Ministerstvo vojny permanentne nechcelo pripustiť, aby civilné orgány formulovali dlhodobú stratégiu, čím by sa oslabila sloboda rozhodovania armádnych predstaviteľov. Oddelenie pre civilné záležitosti ministerstva vojny, ktoré spoluzodpovedalo za dobré informovanie amerického veľvyslanca v dôležitých otázkach súvisiacich s medzinárodným rokovaním, dokonca zámerne zdržiavalo materiály nevyhnutné pre prácu delegáta v Londýne. Zatiaľ čo sovietsky, ale najmä britský zástupca v komisii mali dostatočný prísun informácií a inštrukcií z domovských krajín, americký delegát takmer počas celého pôsobenia trpel nedostatkom relevantných podkladov na rokovania, resp. ich časovým sklzom, čím sa tieto materiály stávali neaktuálnymi. Winant sa preto až príliš často ocital v pozícii, že jediný, čo mu zostávalo urobiť, bolo iba komentovať starostlivo pripravené britské, resp. sovietske návrhy.

Podobným spôsobom ako ministerstvo vojny si počínal i prezident Roosevelt, ktorého postoj voči komisii bol vždy rezervovaný. Predovšetkým on kládol dôraz na fakt, aby sa zachoval rýdzo poradný význam EPK, bez samostatnej rozhodovacej funkcie. Obával sa, aby sa nezopakovala situácia z konca 1. svetovej vojny, keď rôzne zákulisné dohody jednotlivých víťazných veľmocí priviedli USA v konečnom dôsledku k stiahnutiu sa z európskeho politického diania. Nemal preto záujem na tom, aby EPK budila dojem, že tajne buduje nový svetový poriadok.

Problém americkej delegácie v EPK súvisel aj s tým, že absentovala súhra v prístupe k zahraničnej politike medzi prezidentom Rooseveltom a ministrom zahraničných vecí C. Hullom. Hull opakovane zisťoval, že v mnohých životne dôležitých záležitostiach týkajúcich sa americkej zahraničnej politiky, nebol vôbec informovaný. Mal len zodpovednosť za rozhodnutia, ktoré mu boli z času na čas doslova direktívne predkladané prezidentom, či dokonca

54 KENNAN, G. F.: *Memoirs*, s. 165-166.

55 LOTH, W.: *The Division of the World, 1941-1955*. London : Routledge, 1988, s. 67.

56 STRANG, W.: *Prelude to Potsdam*, s. 446.

riešil otázky, s ktorými nebol ani patrične oboznámený. Celkom prirodzene to malo negatívny dopad na strategické plánovanie celej spojeneckej mašinérie.

EPK však napokon počas svojej existencie – od januára 1944 do septembra 1945, aj napriek často diametrálne rozdielnym názorom jednotlivých delegátov, vypracovala viacero dôležitých dokumentov, ktoré vytvorili rámcový základ pre povojnové usporiadanie Nemecka: *Protokol o okupačných pásmach v Nemecku a správe Veľkého Berlína*, *Dohodu o kontrolnom mechanizme v Nemecku*, či dokument *Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka*, pričom komisia sa podrobne venovala aj otázke povojnového usporiadania v Rakúsku. Výsledky práce EPK schvaľovali predstavitelia Veľkej trojky na dvoch dôležitých spojeneckých konferenciách – Jaltskej a Postupimskej, ktorých závery výrazne predurčili nasledujúce medzinárodnopolitické a vojenské rozdelenie sveta na dva súperiace tábory.

M. MANÁK: ERRICHTUNG EINES ALLIIERTEN ORGANS – DER EUROPÄISCHEN BERATUNGSKOMMISSION IM JAHRE 1943 (DIE FRAGE DES GEMEINSAMEN VORGEHENS IN DEN VON DEUTSCHER BESETZUNG BEFREITEN ALLIIERTEN LÄNDERN)

Das einzige praktische Ergebnis der Moskauer Konferenz der Außenminister der UdSSR, Großbritanniens und der USA zwischen 18. und 30. Oktober 1943 war die Errichtung der Europäischen Beratungskommission mit dem Sitz in London. Das Bemühen der alliierten Mächte, ein gemeinsames konsultatives Organ zu bilden, ist bereits früher aufgetaucht worden, wobei die EAC sich erst später endgültig gestaltet hatte. Dieser Prozess fing ungefähr drei Monate vor Moskauer Konferenz an, wobei die Entstehung der Kommission mit dem Beratungsrat für Italien direkt zusammenhing, dessen Aufgabe war, die Entwicklung im Land nach der Kapitulation zu kontrollieren. In Bezug auf die Zeitnot, haben die Außenminister während der Moskauer Besprechungen keine eindeutigen Beschlüssen gefasst. Infolgedessen wurde ein Teil der Agenda gerade an die neuerrichtete EAC weitergeleitet. Außer des Hauptthemas – Ausarbeitung eines weiteren Vorgehens gegen Deutschland – hat die Konferenz an die Kommission auch die Frage der gemeinsamen Politik gegenüber der befreiten Gebieten der Alliiertenländer weitergeleitet. Die Vereinbarungen von Moskau wurden jedoch von allen Seiten verschiedentlich ausgelegt, was vor allem von den USA, die sich seit Ende 1943 sichtbar bemühten, die Befugnisse der EAC maximal zu beschränken. Der ursprüngliche Umfang der Aufgaben der Kommission laut Moskauer Vereinbarung – Bewertung der mit dem Kriegsverlauf verbundenen gesamten europäischen Problemen und Entwerfen der gemeinsamen Lösungen – stieß nicht nur auf Widerstand der amerikanischen Militärkreise, sondern auch des Präsidenten Roosevelt sowie des Außenministers Hull. Während die Briten und die Sowjets, sowie der amerikanische Kommissionsdelegierte John Winant keine Bedenken dagegen hatten, dass die EAC zuständig ist, sich mit den Abkommensentwürfen (überwiegend militärischen Inhalts) mit den Exilregierungen Norwegens, Belgiens und Niederlande zu beschäftigen, lehnte dies Washington ab. Die Amerikaner setzen letzten Endes durch, dass die Frage der Politik gegenüber den befreiten Ländern überhaupt nicht in der Kommission behandelt wurde. Nur dank der Briten ist diese Frage vorwärts gekommen, obwohl sie nicht im Rahmen der EAC, sondern auf höchstem Niveau der Alliierten gelöst wurde. Am 16. Mai 1944 wurden zwischen den Vertretern der Regierungen der USA, Großbritanniens und der Exilregierungen der Niederlande und Belgiens, sowie zwischen den USA, Großbritannien, der UdSSR und den Vertretern der norwegischen Exilregierung die Abkommen geschlossen.